

ВІРНИЙ СЛУЖИТЕЛЬ ЙОГО ВЕЛИЧНОСТІ ФАКТУ

У статті-спогаді крізь призму розповідей Р. Я. Пилипчука простежується його науковий шлях в стінах ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАНУ та співпраця з відділом музикознавства.

Ключові слова: Р. Пилипчук, Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології, музикознавство, М. Гордійчук, «Українська музична енциклопедія».

В статтє-воспоминани сквозь призму рассказов Р. Я. Пилипчука прослеживается его научный путь в стенах ИИФЭ им. М. Ф. Рильского НАНУ и сотрудничество с отделом музыковедения.

Ключевые слова: Р. Пилипчук, Институт искусствознания, фольклористики и этнологии, музыковедение, Н. Гордейчук, «Украинская музыкальная энциклопедия».

This article-flashback describes about R. Pylypchuk's scientific way in Ryl'sky Institute and his collaboration with the department of musicology through the prism of his own stories.

Keywords: Pylypchuk, Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology, M. Hordiychuk, «Ukrainian Musical Encyclopaedia».

В особі Ростислава Ярославовича Пилипчука театральна спільнота втратила Науковця з великої літери, непересічного організатора й громадського діяча, людини виняткової ерудиції та енциклопедичних знань, автора величезної кількості наукових та публіцистичних статей, невтомного дослідника історії українського класичного театру, який заповнив багато його білих плям, повернувши із небуття добру сотню видатних імен театральних і музичних діячів...

Смерть будь-якої людини — трагедія, смерть науковця, сповненого планів, — втрата непоправна. Чудовий знавець архівів не лише України, а й Москви й Петербурга, за життя Р. Пилипчук назбирав величезну кількість унікальних матеріалів. Тож майже до останніх днів життя до кожної наукової конференції готував sensationний факт чи повертав із забуття достойне ім'я, вишукуючи й дістаючи, наче з чарівної скриньки, науково-історичні перлини зі своїх невичерпних архівів.

Ростиславові Пилипчуку було чим пишатися: його наукові інтереси сягали від найдавніших часів до початку ХХ століття, в його науковому доробку — понад 300 праць: розділів, статей, розвідок з історії українського театрознавства, театральних слов'янознавства, театральних дже-

релознавства тощо. Від дослідження театру на західноукраїнських землях (кандидатська дисертація) він прийшов до узагальненої історії українського театру на всіх етнічних землях України і поза її межами. Його концепція розвитку українського театру викладена в колективних виданнях «Український драматичний театр» (Т. 1, 1967), «Історія Української РСР» (Т. 1. — Кн. 2, 1979), «Українська Радянська Соціалістична Республіка» (1986), «Історія української культури» (Т. 2, 2001; Т. 3, 2003; Т. 4. — Кн. 2, 2005), «Становлення українського професіонального театру в Галичині (60-ті рр. ХІХ ст.)» («Просценіум», 2001–2006) тощо. Р. Пилипчук був упорядником і автором коментарів багатьох видань творів українських драматургів, а також збірників спогадів про видатних діячів театального й музичного мистецтва (І. Карпенка-Карого, М. Садовського, П. Саксаганського та ін.). Від 1987 року він був головним редактором республіканського наукового збірника «Театральна культура» (вийшло 7 випусків), у рамках «Записок Наукового товариства імені Шевченка» його зусиллями було видано три томи театрознавчих праць (1999, 2003, 2006); він виступав науковим редактором багатьох театрознавчих монографій і збірників. А енциклопедич-

на складова доробку науковця налічує не одну сотню статей у провідних енциклопедіях і словниках не лише України, а й Польщі, Молдови, держав колишнього Радянського Союзу.

Хоча більша частина наукового й творчого життя Р. Я. Пилипчука минула в стінах Київського державного інституту театрального мистецтва (тепер Національного університету театру, кіно і телебачення) ім. І. К. Карпенка-Карого, все ж усі роки він був тісно пов'язаний з Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії (тепер фольклористики та етнології) ім. М. Т. Рильського НАН України. У 1960 році Р. Пилипчук вступив до аспірантури ІМФЕ, проте цей його крок мав цікаву передісторію, повідану самим фігурантом у статті-спогаді до збірника пам'яті його багатолітнього соратника, а мого наукового керівника доктора мистецтвознавства М. М. Гордійчука [4, 445–446]. З огляду на вкрай обмежений тираж збірника та мою роботу над цією статтею як редактора-упорядника збірника, дозволю собі процитувати деякі її фрагменти, решту ж фактажу переповім своїми словами.

«Як учень сільської семирічної школи на Тернопільщині у перших повосенних роках, – згадував Ростислав Ярославович, – я захоплювався співом (тоді сільська молодь ще співала на вулиці вечорами), був членом шкільного хору і драматичного гуртка, тож не минав у нашій сільській бібліотеці жодної книжки з історії театрального й музичного мистецтва. Усі театрознавчі й музикознавчі книжки й брошури, що їх великими тиражами випускало тоді видавництво «Мистецтво», <...> потрапляли й до нашої сільської бібліотеки, і я був чи не єдиним у селі їх постійним читачем. Траплялися й наукові збірники, як-от: “М. Д. Леонтович”, підготовлений Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР (1947). У ньому була й чудова стаття М. М. Гордійчука, що розпочала серію його праць, присвячених цьому визначному композиторові. У той час із творів М. Леонтовича я чув тільки ті, що виконували самодіяльні хори на музичних олімпіадах (так тоді прийнято було називати нинішні фестивалі), бо наше село ще до 1953 року не було радіофіковане. Коли після закінчення Оришківської семирічної школи я пішов учитися далі до Копичинської (на той час – районної) середньої школи (1950–1953), то там уже міг почути український хоровий спів і окремих вокалістів із гучномовця посеред міста, що умовкав тільки на обідню перерву та на ніч. І в цій школі я був чле-

ном хорового і драматичного гуртків» [4, 446]. Ця розлога цитата, власне, підтверджує природний потяг юнака до музики й ширше – до мистецтва, виплеканий і підтриманий батьком – «колишнім хористом сільської “Просвіти” 1920–30-х років» [4, 447], що визначило його майбутню професію та творчий шлях.

Згодом до його рук потрапили й інші книжки з музикознавства: «П. О. Козицький» М. Гордійчука (1951), «Композитори Радянської України» (його ж у співавторстві із З. Василенко та О. Шварцман, 1951) та ін. Але найбільшою подією тоді стала монографія Л. Архімович і М. Гордійчука «М. В. Лисенко: Життя і творчість» (1952), якою юний книголюб потай збагатив власну домашню бібліотеку, що її вже тоді почав збирати. Згодом, як він згадував, купив ще два доопрацьовані видання цієї книжки – і цей факт є вельми промовистим, оскільки засвідчує унікальну прискіпливість, таку цінну рису для науковця! А постать і діяльність М. В. Лисенка червоною ниткою проходить крізь увесь науково-творчий шлях Р. Пилипчука.

Ставши студентом українського відділу філологічного факультету Чернівецького державного університету (1953–1958), Р. Пилипчук співав в університетському хорі під керівництвом славетного Степана Сабадаша. Тоді ж відкрив для себе «Літературну газету» (так до початку 60-х років називалася нинішня «Літературна Україна»), газету «Радянське мистецтво» (її 1954 р. перейменували на «Радянську культуру», нині це – «Культура і життя»); журнал «Мистецтво». Від третього курсу він став їх постійним передплатником, як і утворених 1970 р. на базі журналу «Мистецтво» «Українського театру» й «Музики». Підшивки обох газет за 1957–1970 рр. він навіть передав до новоутвореного в 1966 році Державного архіву-музею літератури і мистецтва України. Кожен номер, як згадував, перечитував від початку до кінця, ретельно запам'ятовуючи прізвища авторів. Саме відтоді, за його зізнанням, література з історії музики незмінно залишалася в колі його інтересів (слідкував за новинками, полював за раритетами) Це був початок його, за власним визначенням, «музикознавчого дилетантства», чи інакше, м'якше — «аматорського музикознавства» [4, 447], що тривало мало не до його останніх днів життя¹.

¹ Буквально за пару тижнів до кончини Р. Пилипчук плідно спілкувався з відомим музикознавцем, доктором мистецтвознавства, професором Л. Пархоменко.

Наприкінці 1957 року, коли Р. Пилипчук був уже на п'ятому курсі, в Чернівцях відбулася спільна ювілейна наукова сесія ІМФЕ АН УРСР та Чернівецького державного університету, присвячена 40-річчю УРСР. Київську делегацію очолював директор Інституту, академік Максим Рильський, який виступив із доповіддю «Великий подвиг народу». Доповіді виголосили також тодішній завідувач відділу образотворчого мистецтва ІМФЕ, народний художник СРСР, академік Академії мистецтв СРСР професор Василь Касіян та київські делегати: завідувач відділу етнографії і заступник директора К. Г. Гуслистий, завідувач відділу фольклору Ф. І. Лавров. На секції музики й театру про «Розвиток української радянської музики за 40 років» розповідав М. М. Гордійчук, а М. П. Загайкевич – про розвиток музичного мистецтва в західних областях України. Ми з Федором Погребенником, який був тоді на третьому році аспірантури при кафедрі української літератури, – згадував Ростислав Пилипчук, – буквально «прилипли» до М. М. Гордійчука й М. П. Загайкевич, від яких в особистих розмовах почули багато цікавого. Особливо схвально, – продовжив Р. Пилипчук, – М. Гордійчук сприйняв моє повідомлення про те, що під час навчання на старших курсах університету я склав бібліографію літературно-мистецької частини (а отже й про театральне і музичне життя) українських газет на Буковині за 1885–1918 рр., і що на цьому матеріалі я готую нарис про український театр на Буковині. Микола Максимович сказав, що такий покажчик міг би видати Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР. Оскільки я вже лаштувався до аспірантури з театрознавства, то М. Гордійчук розповів мені про основний персональний склад відділу театрознавства в ІМФЕ, про підготовку у відділі до друку двотомної колективної монографії з історії українського театру від давнини до сучасності. І заохочував вступати до аспірантури» [4, 448].

Отже від 1960 року Р. Пилипчук – аспірант театрознавчого відділу ІМФЕ. Тут він пройшов шлях від молодшого (1963) до старшого (1974) наукового співробітника, тож знову звернувся до «першоджерела» для усвідомлення значення цієї події в його житті: «Я був щасливий, що став аспірантом найвищого в республіці наукового закладу, який об'єднував кілька гуманітарних напрямів, що директором його був великий поет і вчений Максим Рильський, який перебував у zenіті своєї слави. А з іншого боку: пригнічував стан із тривалим зволіканням визначення теми моєї ди-

сертації, з якою я фактично йшов до аспірантури – “Український театр у Галичині, на Буковині та Закарпатті XIX – початку XX ст.”. Мотивацією відмови завідувача відділу театрознавства М. К. Йосипенка було те, що у відділі був працівник, який готував на цю тему розділ до першого тому згаданого видання “Український драматичний театр” (дореволюційний період). Мені двічі затверджували зовсім інші теми, поки на половині трирічного аспірантського терміну не з'ясувалося, що той автор цілковито завалив названу вище тему. Його звільнили, і мені було запропоновано терміново рятувати справу» [4, 449].

Через півтора року на столі у дирекції лежав схвалений відділом театрознавства текст розділу на 7–8 авторських аркушів, що дістав схвальні оцінки голови редколегії М. Т. Рильського й заступника директора М. М. Гордійчука та став основою кандидатської дисертації молодого науковця. А це означало його зарахування до штату Інституту.

По смерті М. Рильського Р. Пилипчукові було доручено збирати й готувати тексти листів Максима Тадейовича для запланованого спільно з Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка 20-томного зібрання його творів (вийшло друком у 19-му і 20-му томах). А в червні 1969 р. новопризначений директор ІМФЕ М. Є. Сиваченко (який також керував інститутським колективом упорядників видання) рекомендував Р. Пилипчука на посаду вченого секретаря Інституту. У 1971 році Ростислав Пилипчук, захистивши кандидатську дисертацію «Український театр Східної Галичини і Північної Буковини (30–60-ті роки XIX ст.)», був затверджений на цій посаді, а також виконував обов'язки вченого секретаря ради для захистів дисертації. Забігаючи наперед зазначу, що в майбутньому Ростислав Ярославович неодноразово був членом спеціалізованої вченої ради при Інституті, а також членом редколегії багатьох інститутських видань. Тоді ж, упродовж п'яти років (1969–1974) він украй сумлінно виконував покладену на нього справу, проте канцелярщина швидко йому набридла, й він за всяку ціну прагнув повернутися до наукової роботи. Ось як він це пояснював: «Учений секретар мав з'являтися щоденно зранку, а закінчувати робочий день доводилося здебільшого далеко поза визначеним часом, бо справ було надзвичайно багато. Гербова печатка містилась у сейфі вченого секретаря, і лише він міг ставити її не тільки на найважливіших документах, а й на звичайних будь-яких довідках...» [4, 451]. Проте були

в цій роботі й певні позитивні моменти: у зв'язку із захистами дисертацій на засідання вченої ради приходили різні цікаві особистості, як-от: академік і професор Л. М. Ревуцький, професор І. С. Корнієнко (ректор Театрального інституту), професор І. І. Чабаненко та інші, і всі вони, особливо музиканти, збиралися спочатку в кабінеті вченого секретаря. Часом у гості до М. Гордійчука (який як заступник директора ділив кабінет з ученим секретарем) приходили композитори, зокрема молоді — Іван Карабиць, Леонід Грабовський, Леся Дичко...

Саме в стінах Інституту Р. Пилипчук уперше побачив відомого театрального режисера Петра Гордійчука (той потай приходив на зустріч із братом), однак про його трагічну долю дізнався значно пізніше — під час наукового редагування машинопису книжки В. Гайдабури «Театр, захований в архівах» [1].

У 1968 році вийшов друком збірник «М. В. Лисенко у спогадах сучасників» (К. : Музична Україна) [2], де на титулі було зазначено: «Упорядкував Остап Лисенко, редакція і коментарі Ростислава Пилипчука». Як згадував сам Р. Пилипчук, редактор новоствореного видавництва «Музична Україна» Рюрик Немировський (який знав його за публікаціями в пресі, зокрема й про М. Лисенка) попросив допомогти літньому й недужому Остапові Миколайовичу Лисенкові в підготованні книжки. Насправді, йому довелося не лише редагувати тексти і писати до них коментарі, а й власне, хоча й анонімно, упорядковувати видання. Працюючи над текстами, Р. Пилипчук не раз консультувався із різних питань з М. Гордійчуком, і саме той потайки (!) приніс із власної бібліотеки видані в Канаді у 1947–1948 рр. «Спогади» О. Кошиця. Звідти Р. Пилипчук передрукував розділ «Спогади про Миколу Віталійовича Лисенка», і це було перше перевидання саме тексту О. Кошиця на Радянській Україні після кількох десятиліть заборони його імені. Звісно, в умовах жорсткої радянської цензури, багато спогадів до книжки не увійшли, а велика їх частина вийшла у «препарованому» вигляді. Майже через чотири десятиліття, вже в умовах незалежної України Р. Пилипчук повернувся до цієї праці [3]. На жаль, фундаментальний другий том «Спогадів...», на який так очікували музикознавці (а упорядник обіцяв мені, що саме я буду його редактором!), так і не побачив світу.

З Ростиславом Ярославовичем Пилипчуком мене у 1994 році познайомив Микола Максимович Гордійчук, порекомендувавши попросити в ньо-

го відгук на автореферат моєї кандидатської дисертації «Українська комічна опера: генезис, тенденції розвитку». Через кілька днів, пригостивши мене кавою у своєму ректорському кабінеті, рецензент вручив мені... розгромну (хоча й із позитивним висновком та доволі високою оцінкою роботи загалом) рецензію на шести сторінках. Критика (кілька суттєвих фактологічних помилок!) стосувалася розділу про становлення жанру в XIX столітті на теренах музично-драматичного театру. Я й сьогодні дбайливо зберігаю той відгук як приклад наукової ретельності й принциповості. Відтоді я ставилася до Ростислава Ярославовича з певним учнівським острахом.

Ситуація змінилася під час нашої спільної праці над статтями до «Української музичної енциклопедії». Р. Пилипчук не лише був у ній членом редколегії, а значить читав її «від корки до корки»! Він власноруч написав цілу низку статей про персоналії українських і польських діячів театру минулого. Найвизначніші з них — дуже докладні, глибокі та надзвичайно цікаві — про М. Заньковецьку (я поступилася на його користь власною — доволі розлогою статтею, визнавши першість Р. Пилипчука) [5, 126–127] та О. Кобилянську [6, 444–445]. В них акцентовано саме музичний аспект творчості знаменитих жінок, а сам автор продемонстрував далеко не «аматорські» знання й оцінки.

До останніх днів Р. Пилипчук не поривав співпраці з відділом музикознавства Інституту: рецензував статті до IV тому УМЕ, давав винятково цінні фактологічні й концепційні поради, допомагав укладати іменний покажчик до фундаментальної академічної «Історії української музики». Смерть ученого — невимовна втрата не лише для українського театального світу, а й для всіх гуманітаріїв. Нам не вистачатиме його гострих і влучних оцінок, його блискучого знання архівів, глибинних знань з джерелознавства. А його наукова прискіпливість до його величності факту назавжди залишиться прикладом для тих, кому пощастило знати його особисто, і перейдуть в легенди для нащадків. Як відомо, рукописи не горять, тож сподіватимемось, що всі, розвідки й дослідження вченого побачать світ. Світла пам'ять Вам, Ростиславе Ярославовичу!

Література

1. Гайдабура В. Театр, захований в архівах: сценічне мистецтво в Україні періоду німецько-фашистської окупації : (1941–1944) / Валерій Гайдабура. — К. : Мистецтво, 1998. — 222 с.

2. М. В. Лисенко у спогадах сучасників / Упор. О. Лисенко, ред. і комент. Р. Пилипчука. — К. : Музична Україна, 1968. — 822 с.

3. Микола Лисенко у спогадах сучасників : у двох томах. — К. : Музична Україна, 2003. — Т. 1 ; упоряд., передм. та комент. Р. Я. Пилипчука. — 344 с.

4. Пилипчук Р. Микола Гордійчук — і в моєму житті / Ростислав Пилипчук // Музична україністика: сучасний вимір. Зб. наук. статей пам'яті доктора мис-

тецтвознавства заслуженого діяча мистецтв України, професора Миколи Гордійчука. — К. : ІМФЕ, 2011. — Вип. 6. — С. 445–455.

5. Пилипчук Р. Заньковецька Марія Костянтинівна / Р. Пилипчук // Українська музична енциклопедія. — К. : ІМФЕ, 2008. — Т. 2. — С. 126–127.

6. Пилипчук Р. Кобилянська Ольга Юліанівна / О. Мацяк, Р. Пилипчук // Там само. — С. 444–445.